

Búcsú Merkl Ottótól – egyes szám első személyben

VIG KÁROLY

2021. február 19-én délelőtt futótűzként terjedt a megrázó és felfoghatatlan hír: Merkl Ottó, a Magyar Természettudományi Múzeum Bogárgyűjteményének vezetője, az Állattár frissen kinevezett igazgatója munkába menet összeesett a csepeli HÉV megállójában és a helyszínen meghalt.

Azóta is görcsbe rándul a gyomrom, ha felidézem azt a pénteki napot. Bizonyos, hogy különleges napnak indult, hiszen délután tartotta volna a Magyar Rovartani Társaság tisztújító közgyűlését, ahol Ottót elnöknek választottuk volna. Már soha nem tudjuk meg, milyen gondolatokkal, milyen érzésekkel indult munkába. Előző napja a megszokott mederben, aktív munkával telt, még interjút adott a Magyar Televíziónak a 2021-es év rovaráról. Semmi sem vetítette előre a tragédiát.

Vagy mégis? Igen, igen, néha meg kellett állnia felfelé futás közben a lépcsőn levegőért, a múzeum költöztetése kapcsán érzett aggodalomtól egyre több ősz hajsza vegyült a sötétek közé, arcán a ráncok egyre mélyültek és mintha a ruhák is szellősebbé váltak volna. Ha voltak is intő jelek, ugyan, ki ért rá foglalkozni velük? Hisz annyi feladatot kell még megoldani, annyi ismeretlen bogár vár azonosításra, annyi oldalt kell átolvasni...

Már halála napján részvétnyilvánító levél érkezett az Orosz Tudományos Akadémia Zoológiai Intézetéből, és másnap az Orosz Rovartani Társaság küldött hivatalos levelet, melyben elismerő és meleg szavakkal méltatták. Joggal érezhettük, hogy a világ nemcsak kisebb, de hirtelen kevesebb is lett.

Amikor temetésén hosszú sorok kígyóztak, kiderült, hányan érzik úgy, hogy személyes jelenlétükkel is le kell róniuk kegyeletüket. 2021 nyarán Vászolyban az ArtEnto Alapítvány kiállítással, a Magyar Rovartani Társaság ősszel emléküléssel tisztelgett előtte. Bár a Magyar Természettudományi Múzeum Semsey Andor Előadótermében is kiállított posztterek életútjának csak kiragadott pillanatait mutathatták be, ebből is nagyszerű, példamutató ember alakja rajzolódott ki. Számos hivatalos kitüntetésben részesült, de lehet-e annál nagyobb elismerést kapni, mint mikor barátai, kollégái, a magyar rovarászok maroknyi csapata kiállítással adózik emléke előtt. A legnagyobbak közül is csak keveseknek adatott ez meg, ami mutatja, hogy Ottó tudományos, szakmai tevékenysége mellett motorja, összetartó ereje volt egy közösségnek. Lassan, észrevétlen formálódott ez a csapat, amatőrök, hivatásosok, kezdők és pályájuk vége felé levőkből állt össze. Az újrakezdések a Bogárgyűjteményben csak sejtették a kollektíva erejét, összetartozását.

Aki járt már a Magyar Természettudományi Múzeum Bogárgyűjteményében, rácsodálkozhatott arra a kis narancssárga színű cédulára, amely „Ottó bácsi tánciskoláját” népszerűsítette. Hűséges kolléganője, Grabant Aranka volt, aki sok-sok évvel ezelőtt kiragasztotta a reklámhirdetést Ottó irodájának ajtajára. Többen bólogatva kuncogtunk rajta, de sokan lehettek, akik számára nem jelentett semmit.

Ne gondolja az Olvasó, hogy kegyeletsértő akarok azzal lenni, hogy ezt felidézem. Ottó személyiségéhez a humor ugyanúgy hozzátartozott, ahogy a szakmaiság számonkérése is alapelve volt, ezért bízom benne, hogy Ő sem sértődne meg ezen. Igen, egy táncmester, vagy a karmester szigorával őrködött a hazai zoológiai szakirodalom nyelvi és szakmai pontossága fölött, kíméletlenül és töretlen energiákkal korrektúrázott, javított és írt át akár mondatokat is. Joggal gondolhattuk: amit Ottó átnézett, az biztos mehet a nyomdába. Amikor kísérletet tettünk az általa lektorált, átolvasott kéziratok összegyűjtésére, akkor döbbsentünk rá a szinte láthatatlanul végzett munka nagyságrendjére.

Ezen a ponton engedjenek meg egy személyes vallomást is. Pusztán az a tudat, hogy Ottó majd átnézi a kéziratomat, biztonsággal töltött el: ha véletlenül hiba maradt benne, tudtam, Ő kigyomlálja. Most, hogy elment, ez a biztonságérzet is semmivé foszlott.

Gyűjtőexpedición Nicaraguában 2007-ben (fotó: Németh T.)

Merkl Ottó 1957. augusztus 26-án született Budapesten. 1975-ben érettségizett a Kaffka Margit Gimnázium biológia tagozatán. Ugyanebben az évben első helyezést ért el az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen biológiából, így felvételi nélkül jutott be az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, ahol 1981-ben diplomázott. 1984-ben kötött házasságot Kiss Klárával, aki később a budapesti Vörösmarty Mihály Gimnázium biológia-kémia szakos tanárnoje lett. Két lányuk született, Dóra (1986) és Boglárka (1991).

Bár a biokémiához és a genetikához vonzódott, bogarász lett belőle. A hazai rovarász berkekben már-már legendás történet, hogyan került a Magyar Természettudományi Múzeumba. Egyetemi hallgatóként, 1978-ban megkereste Kaszab Zoltánt, a Bogárgyűjtemény vezetőjét, akivel hosszan elbeszélgettek. Ottó visszaemlékezése szerint félszavakból is értették egymást. A beszélgetés végén Kaszab mintegy mellékesen utána szólott: „Mondja meg az egyetemmen, hogy itt fog dolgozni!” Kaszabnak igaza lett: Ottó a múzeumban 1981-től haláláig, 40 éven át teljesített szolgálatot. Egyetemi doktori értekezését 1982-ben védte meg, kandidátusi fokozatát 1995-ben nyerte el.

Kutatásai négy fő téma köré szerveződtek: az indomaláj állatföldrajzi régió gyászbogarainak (Tenebrionidae), az indoausztrál és az indomaláj régió gypjasbogarainak (Tenebrionidae: Lagriinae), a Palearktikum katicabogarainak (Coccinellidae) taxonómiai vizsgálata, valamint Magyarország bogárfaunájának feltárása. Merkl Ottó 201 új taxont írt le, amelyek közül egy családcsoport-, 33 genuscsoport-, illetve 167 fajcsoportnév van. Fajleírásait jobbra nagyobb lélegzetű revíziós munkákban tette közzé. Mai ismereteink szerint 138 taxon örökíti meg a nevét, melyekből 132 bogár, négy hátráásszárnyú, illetve kettő lepke.

A hazai faunakutatást a kezdetektől hullámozó intenzitás jellemzi. Mindig felbukkantak vezéregyeniségek, akiknek hatására többen és többen fordultak Magyarország állatvilágának tanulmányozása felé. Horváth Géza, Csiki Ernő, Dudich Endre, Gozmány László, Kaszab Zoltán kisugárzása ebben is meghatározó volt. Közéjük sorolhatjuk Merkl Ottót is, aki orosz-lánrészt vállalt a magyarországi bogárfauna vizsgálatában. Az ország szinte minden zugára kiterjedő gyűjtései révén közel 160 faunára új bogárfajt mutatott ki hazánk jelenkori területéről, így a fajszám meghaladja a 6350-et. Lényeges megemlíteni, hogy gyűjtései során, a specialisták zömétől eltérően, számos más rovarrendre is nagy hangsúlyt fektetett. Szinte mindenhol fűhálózott, kopogtatott és az autóshálózást elsőként alkalmazta. Hogy mennyire eredményesen, azt bizonyítja, hogy a faunánkra kimutatott új fajok közül talán 100-nál is többet autóshálózással gyűjtött.

Halálával a hazai bogárfauna közel egyharmada maradt „gazda” nélkül, így a jövőben a hazánkban jelentkező bogárfaunisztikai feladatok jóval nagyobb részének a megoldása vár külföldi specialistákra. Jelenleg fel sem tudjuk fogni ennek a hatását a természetvédelemre, az oktatásra vagy a növényvédelemre.

Elsőrendű feladatának tekintette a múzeumi gyűjtemény gondozását és fejlesztését. Már az 1980-as években, a hazai nemzeti parkok faunisztikai felmérésénél világossá vált, hogy a gyűjtött bogáryanag feldolgozásába külföldi specialistákat is be kell vonni. Ottó ezt a gyakorlatot később is folytatta: 2006-ban és 2007-ben a Bogárgyűjtemény 170 kölcsönzést hajtott végre, melynek során 30 ezer példány került külföldi szakemberekhez, így a specialisták az évek alatt nagymértékben növelték a gyűjtemény feldolgozottságát.

1989 és 1994 között a *Folia entomologica hungarica* segédszerkesztője, 2005 és 2020 között szerkesztője, 1991 és 2015 között a Magyar Természettudományi Múzeum periodikájának, az *Annales historico-naturalis Musei nationalis hungarici*-nek a szerkesztője. 2008

és 2017 között a *Stuttgarter Beiträge zur Naturkunde Serie A, Biologie* (később *Integrative Systematics*) szerkesztőbizottsági tagja. Szerkesztői ars poeticáját a kérlelhetetlen pontosság, a gondosság, a szigorúság és az őszinte segítőkészség jellemezte.

Ezen a ponton még egyszer meg kell említeni lektori tevékenységét. A tudományos publikálás folyamatának megkerülhetetlen része a lektorálás, és Ottó esetében ez kivételesen nagy súllyal szerepelt. Szinte az összes hazai bogarász munkáit átnézte, lektorálta, tekintet nélkül a megjelenés helyére, vagy arra, hogy tudományos vagy ismeretterjesztő munkáról volt-e szó. 2006-tól a gyöngyösi Mátra Múzeum (napjainkban a Magyar Természettudományi Múzeum Mátra Múzeuma) *Folia historico-naturalia Musei Matraensis* periodikáját 15 éven keresztül, ellenszolgáltatás nélkül lektorálta.

A 100 éves Magyar Rovartani Társaság emlékülésén 2010-ben, Magyar Tudományos Akadémia

Bár a lektorálás kivétel nélkül javára vált az átnézett kéziratoknak, sőt gyakorta éppen Ottó közreműködése emelte e munkákat tudományos rangra, a szerzők egy része sérelmesnek érezte a javításokat, módosításokat, és szíve szerint el is zárkózott volna tőle. Ottó 2007 táján keserű humorral megírt nyílt levélben válaszolt a fanyalgóknak.

A muzeológiai tevékenységet nemcsak munkának, hanem hivatásnak érezte. Hihetetlen nyitottság jellemezte. Tudományos és ismeretterjesztő munkák százain kívül szakértői jelentések, kiállítási forgatókönyvek, film- és könyvfordítások kerültek ki keze alól. Mindez jól tükrözi a természettudományi muzeológia sokféleségét is: a tudományos kutatás, a gyűjtés, a gyűjtemény fejlesztése és megőrzése, az ismeretek átadása, a tudományos ismeretterjesztés és a közművelődés mind-mind részét képezi. Ottó egy személyben kiemelkedő módon művelte az összes szakterületet, ráadásul az oktatásból is kivette a részét, hiszen 25 éven át tartott gyakorlatot az Állatorvosi Egyetem zoológus (később biológus) hallgatóinak.

A múzeumok szolgáltató funkciójának előtérbe kerülésével a hazai intézményeknek új kihívásokkal is szembe kellett néznie. Az élethosszig tartó tanulás, az iskolán kívüli oktatási formák megteremtése új feladatként jelentkezett a korszerű múzeumi tudásátadás folyama-

tában. Kiemelten fontossá vált a hiteles, változatos, élvezetes tartalom biztosítása mellett a látogatókkal kezdeményezett párbeszéd, ami az új muzeológia egyik legfontosabb ismérve.

Ottó ebben is az élre állt. Ismeretterjesztő tevékenysége legalább annyira fontos és hangsúlyos, mint tudományos munkássága. A Vig Károllyal közösen írt *Bogarak a pannon régióban* című, kétszer kiadott könyv 2009-ben Szép Magyar Könyv-díjat nyert a „Tudományos művek, szakkönyvek, felsőoktatási kiadványok” kategóriában. A közel 500 oldalas, gazdagon illusztrált, népszerű kötet tudományos hitelességgel, de közérthetően mutatja be a hazai bogárfajok közel egyharmadát.

Nyomtatásban megjelent népszerűsítő munkáinak száma 137. Publikált az *Élet és Tudomány*, a *Természet Világa*, a *TermészetBúvár*, az *Állatvilág*, a *National Geographic Magyarország*, a *MúzeumCafé*, illetve a *Honismeret*, a *Kertészet és Szőlészet*, a *Madártávlat*, a *Süni*, a *Süni és a Természet*, a *Természet*, a *Vadon*, a *Magyar Múzeumok* valamint az *Interpress Magazin* című lapokban.

Pillanatok alatt átlátta, hogy a számítógépen felnövő fiatalabb generációkat más eszközökkel kell megszólítani. Első online írása 2007-ben jelent meg. A Covid-19 járvány kezdeti időszakában, amikor a múzeumok zárva tartása a gyűjteményi munkát szinte ellehetetlenítette, és a kutatókat a virtuális térbe kényszerítette, azonnal váltott. 2019-ben még csak 8, de 2020-ban már 37 online publikációt tett közzé. Összesen 111 online ismeretterjesztő írást készített, amik között vannak bő egyoldalnyi terjedelműek is.

A társadalom szélesebb rétegeit is érintő témákban rendszeresen szakértőként szólalt meg a legkülönbözőbb médiumokban, gyakorta a rádióban és a televízióban.

Merkel Ottó 1978-tól volt tagja a Magyar Rovartani Társaságnak, 1985-től a választmány tagja, 1995-től haláláig alelnök. Már a kezdetektől a szíven viselte az Év rovára kampányt. A mozgalom tízéves évfordulójára, 2020-ban a Társaság *Tíz év rovarei* címmel gazdagon illusztrált kiadványt jelentetett meg, részben Ottó szerkesztésében, amelyben tíz év rovarei vonultak fel. Jellemző, hogy jobbára ő írta a szövegeket, de a kampányban részt vevő szerzőkkel átnézte a kéziratot, így a munka egységesebb lett, mintha a szerzők külön-külön írták volna meg az egyes fejezeteket.

A Magyar Rovartani Társaság Frivaldszky Imre-émlékplakettjének bronz fokozatát 1993-ban, arany fokozatát 2019-ben kapta meg. Ezt a kitüntetést ilyen fiatalon korábban senki nem vehette át. 2019-ben Pro Natura Díjjal tüntették ki a tudományos életben több mint két évtizede tanúsított kiemelkedő munkájáért, az állami természetvédelmet segítő tevékenységéért.

Óhatatlan, hogy előbb-utóbb fel kell tenni a kérdést, van-e Merkel Ottó-i örökség? Szakcikkei, ismeretterjesztő írásai mellett mit hagyott még ránk? Ottó megvívta a maga harcát, sok-sok völgyet feltöltött, sok halmot elhordott, sok görbe utat kiegyenesített. Előttünk járt és példát mutatott. Most rajtunk, utódokon a sor, hogy az örökséget felhasználva folytassuk a munkát! Milyen egyszerű, ezerszer elpuffogatott felszólítás ez! Vajon Kaszab Zoltán halála után kortársai temették-e a magyar koleopterológiát? Bizonyára. Azonban ott volt egy fiatal tehetség, aki képes volt átvenni a stafétát. Nem véletlen dolgozott egyedül Kaszab a Bogárgyűjteményben: egyszerűen nem talált maga mellé más alkalmas, megbízható személyt. Később megnyugodott, mert Ottóval jó kezekben érezte a gyűjteményt.

A Magyar Természettudományi Múzeum gyászbogárgyűjteménye ma is a világ legnagyobb, típusokkal gazdagon teletűzdelt kollekciója. Ahogyan Ottó kötelességének érzete,

hogy a külföldről érkező megkeresések miatt megismerje a gyászbogarakat, vajon lesz-e, aki hasonlóan gondolkodik. Érték-e napjainkban az a tudás, tapasztalat, amit évtizedek kitartó munkájával, terepezéssel, gyűjteményépítéssel lehet csak megszerezni? A projektről projektekre hányódó fiatalok soha nem lesznek méltó utódok, bár napjaink tudományfinanszírozása épp ezt a „rugalmasságot”, váltáskényszer követeli meg tőlük.

Örömteli, hogy elsajátítják a DNS-elemzésen alapuló módszereket, részt vesznek szupra-individuális kutatásokban, de ha hiányzik a megfelelő fajismeret, munkájuk, és ezzel életük is féloldalas marad. Érdemes és szükséges művelni az új irányzatokat, amelyek most divatosak, de mellettük szükség van a klasszikus rovarásztudásra, a fajismeretre is!

Fűhálózás közben, 2012 júniusában, Örkény-Tatárszentgyörgy környékén, ami Ottó egyik kedvenc gyűjtőhelye volt (fotó: Németh T.)

Mi mindig búcsúzunk – írta Reményik Sándor. Búcsúzunk reggelente az éjszakától, esténként a nappaltól, a színektől, ha szürke por lepi a tájat, minden szótól, amit kimondott a szánk, minden mosolytól, amely ránk sugárzott. Ugyanakkor minden búcsúzásban ott rejlik valami új köszöntése is, hiszen köszöntjük az új napot, a felfrissülő színeket, az újabb szavakat és mosolyokat. Csak egyetlen búcsúzást nem követ a megújulás, ha örökre veszünk búcsút valakitől. A halál egyszeri történés, végérvényesen elszakítja tőlünk, akit szerettünk.

Igen, búcsúzunk

*„ ... Minden sebtől, mely fáj és égetett,
Minden képtől, mely belénk mélyedett,
Az álmainktól, mik nem teljesültek,
A lángjainktól, mik lassan kihültek,
A tűnő tájtól, mit vonatról láttunk,
A kemény rögtől, min megállt a lábunk. ”*

Tudjuk, a zene tovább szól, a parketten ott forognak a párok, de a karmester, a táncmester már mindörökre hiányzik középről.

VIG Károly
Savaria Múzeum
H-9700 Szombathely, Hungary
Kisfaludy Sándor utca 9.
nathist@savariamuseum.hu

